

بررسی نقش گمرک الکترونیک در کاهش فساد اداری

سید محمد حسینی

کارشناسی مدیریت بازرگانی، دانشگاه پیام نور پیرانشهر

چکیده

با توجه به گسترش روزافزون حجم مبادلات تجاری و اهمیت بسیار زیاد گمرک به عنوان مرزبان اقتصادی کشور و در راستای نیل به هدف توسعه صادرات و تحقق اهداف برنامه چهارم توسعه، گمرک ایران در یک حرکت بسیار ارزنده و موفق اقدام به الکترونیکی نمودن تشریفات گمرکی و اجرای پروژه پنجره واحد تجارت فرامرزی با هدف گذر از گمرک سنتی به سمت گمرک الکترونیک نموده است که در این راستا با چالش‌هایی از جمله فساد اداری روبه‌رو می‌باشد. از آنجاکه در تحقیقات متعدد، پیشین، نتایج یکسان و مشابهی برای تأثیر گمرک الکترونیک و فناوری اطلاعات بر کاهش فساد اداری بیان نشده است و اختلاف نظرهای جدی بین محققان در میزان و چگونگی تأثیر دولت الکترونیک و IT بر کاهش فساد اداری وجود دارد در این تحقیق با تحلیل تحقیقات بین‌المللی و داخلی انجام‌شده در این زمینه، موضوع مورد بررسی قرار گرفت و به استناد نتایج حاصل مشخص شد که گمرک الکترونیک به صورت مستقیم یا با بهره‌گیری از برخی عوامل تعدیلی در کاهش فساد اداری دارای نقش مثبت و مؤثر است. این ابزار از طریق تأثیر بر برخی عوامل از جمله افزایش پاسخگویی و شفافیت در فعالیتهای بخش دولتی، حذف و کاهش ارتباطات چهره به چهره شهروندان با کارکنان، امکان دسترسی سریع‌تر و آسان‌تر شهروندان به اطلاعات و همچنین، امکان نظارت و کنترل مؤثرتر بر رفتار و عملکرد کارکنان باعث کاهش میزان بروز فساد اداری می‌شود. جمع‌بندی نهایی بیان می‌کند که در بین عوامل مؤثر، یادشده عامل ایجاد شفافیت در فعالیتهای دستگاه‌های دولتی، بیشترین اثر را در مبارزه با فساد اداری دارد.

واژگان کلیدی: گمرک الکترونیک، دولت الکترونیک و فساد اداری

۱- مقدمه

فساد اداری پدیده‌ای مزمن و به عبارتی بیماری‌ای مزمن در دستگاه‌های دولتی محسوب می‌شود که نظام اداری در هر کشوری کم‌وبیش با آن درگیر است. فساد اداری نه تنها مسئله محلی و ملی نیست بلکه آسیب بین‌المللی است و به زمان و جامعه خاصی تعلق ندارد. فساد اداری را می‌توان همزاد تشکیل دولت‌ها دانست. تاریخچه بروز و ظهور این نوع فساد به قدمت تشکیل جوامع بشری است. در طول تاریخ، حکومت‌ها همیشه نگران سوء استفاده شخصی صاحب منصبان و کارگزاران دولتی از موقعیت و امتیازات شغلی شان بوده اند؛ فساد اداری و اقتصادی در هر دولت حتی به فروپاشی آن دولت نیز منجر می‌شود (طاووسی باغسیاه، ۱۴۰۱).

فساد در نظام اداری در نتیجه تخلفات مکرر و مستمر کارکنان رخ می‌دهد و جنبه جامعی دارد که آن را از کارایی و اثربخشی مورد انتظار باز می‌دارد. این تخلفات انواع مختلفی دارند که شایع‌ترین آنها فساد مالی از جمله؛ (اخاذی، اسراف، اختلاس، کلاهبرداری، دزدی، رانت خواری، فساد در خریدهای دولتی و قراردادهای کار، فساد مالیاتی، قاچاق و مانند آن)، فساد در رفتارهای اداری از جمله؛ (استفاده شخصی از اموال دولتی، اسراف، کمک، گذراندن وقت در اداره برای انجام امور شخصی، ترک دفتر در ساعات اداری، دیر ورود، خروج غیرمجاز، افشای اسرار اداری، خویشاوندی، تبعیض، فساد شغلی، فساد در تقسیم منافع و فرصت‌ها اشتغال بین کارکنان، ایجاد نارضایتی عمدی در مراجعین و امثال آن) و مفاسد قانونی از جمله فساد در فروش اموال و دارایی‌های دولتی، تبانی در معاملات، فساد در صدور مجوز فعالیت به بخش خصوصی، فساد در شناسایی و مبارزه با قانون شکنی، عدم تمکین از قوانین به منظور دستیابی به منافع شخصی و مانند آن (اکمالی، ۱۴۰۲).

مطالعات مختلف نشان می‌دهد که کشورهای مختلف از طریق پیاده سازی فناوری اطلاعات در سیستم‌های دولتی و غیردولتی خود موفق به کاهش فساد اداری شده‌اند که از جمله آنها می‌توان به کشورهای پاکستان، هند، ایالات متحده آمریکا، شیلی، کره جنوبی و ... اشاره کرد (برنامه توسعه سازمان ملل متحد، ۲۰۰۸).

در ایران اقدامات متعددی برای تجهیز سازمان گمرک به فناوری اطلاعات و ارتباطات مدرن صورت گرفته است. با این حال، نتایج نشان می‌دهد که به دلیل ضعف رقابتی تجارت بین‌المللی ایران، تقویت رقابت پذیری کشور در تجارت بین مرزی می‌تواند زمینه توسعه صادرات را از طریق افزایش رقابت و کاهش زمان و هزینه ها ایجاد کند. یکی از استراتژی‌های تقویت رقابت پذیری کشور، بهبود تسهیل تجارت از طریق راه اندازی سیستم‌های مدرن مجهز به فناوری اطلاعات و ارتباطات مانند سیستم گمرک الکترونیکی است (علیپور، ۱۳۹۹).

سطح پیشرفته این سیستم در دنیا همان گمرک مجازی^۱ گفته می‌شود که به معنی نیاز نداشتن به فضای فیزیکی گفته می‌شود و اینکه یک بازرگان در خانه خود با بهره‌گیری از فناوری اطلاعات، کالای خود را ثبت نماید اظهار کند و مدیران هم از همان راه بر عملیات گمرکی نظارت نمایند. الکترونیکی شدن گمرک باعث کاهش هزینه‌های مبادله، سرعت انتقال، بهبود ارتباطات، مشارکت راحت‌تر طرف‌های تجاری در فرآیند مبادله و افزایش اعتماد متقابل می‌شود (سیف الدین الف، فلاح و یارا احمدی، ۱۳۹۵).

در بیشتر تحقیقات انجام شده دولت الکترونیک و فناوری اطلاعات به عنوان ابزاری برای مقابله و کاهش فساد اداری معرفی شده و توسعه و پیاده سازی دولت الکترونیک یکی از مهمترین تحولات در مدیریت دولتی شمرده و اعلام شده است که حکومت داری الکترونیکی به عنوان ابزاری کارآمد و مؤثر برای بهبود شفافیت عمومی و کاهش فساد اداری استفاده می‌شود.

همچنین فرایندهای شفاف برای حکومت‌ها بسیار مطلوب است و دولت الکترونیک شفافیت بیشتر و دسترسی آسان به اطلاعات را تضمین می‌کند. شفافیت بیشتر به معنای فساد کمتر است. بلرچ معتقد است ایجاد شفافیت در فعالیت‌های دولت‌ها توسط فناوری اطلاعات اگر با اقدامات در دو بعد دیگر نظارت و برخورد با فساد همراه باشد اثر منحصر به فردی بر فساد دارد (طاووسی باغسیاه، ۱۴۰۱).

¹ . virtual customs

افزون بر نظرات یاد شده در بالا در برخی از پژوهش‌ها نیز به صراحت بیان شده است که اجرای دولت الکترونیک و IT نه تنها باعث کاهش فساد اداری نشده بلکه راه‌های جدیدی در راستای ارتکاب فساد اداری برای گروهی دیگر از کارکنان باز کرده است. با توجه به نبود نتایج واحد در پژوهش‌های انجام‌شده در زمینه تأثیر دولت الکترونیک و فناوری اطلاعات در کاهش فساد اداری و تناقضات موجود درخصوص چگونگی تأثیر این ابزار بر فساد اداری در این پژوهش سعی شده تا با تحلیل مطالعات و پژوهش‌های انجام‌شده در این خصوص، نقش دولت الکترونیک و فناوری اطلاعات در اثرگذاری بر کاهش این نوع فساد مورد بررسی قرار گیرد. فساد اداری به طور مستقیم بر کارایی نظام اداری مشروعیت نظام سیاسی و مطلوبیت نظام فرهنگی و اجتماعی آثار منفی بالایی دارد. از دیدگاه قرآن و احادیث معصومان نیز فساد اداری پیامدها و آسیب‌های بسیاری هم برای مرتکبان و هم برای جامعه به وجود می‌آورد و موجب خسران و کیفر دنیوی و عقوبت اخروی می‌شود و با تضعیف نظام سیاسی و تخریب سامانه اقتصادی و ترویج انحرافات اخلاقی، عدالت اقتصادی را زایل، فرهنگ جامعه را دگرگون و حکومت اسلامی را در معرض فروپاشی و نفوذ و سلطه بیگانگان قرار می‌دهد (اکبرنژاد و یعقوبی، ۱۳۹۳). حضرت امام علی(ع) می‌فرماید: «همانا ویرانی زمین به دلیل تنگدستی مردم و تنگدستی مردم به دلیل غارت اموال به دست زمامداران است» (نهج البلاغه، نامه ۵۳). فرضیه این است که دولت الکترونیک ارتباط شخصی میان بخش دولتی و افراد، شرکتها و دیگر بازیگران غیر دولتی را کاهش می‌دهد و در نتیجه توانایی افراد در دخالت در فرایند تنظیم و استاندارد شده را کاهش می‌دهد. دولت الکترونیک خود خطرات ناشی از تصمیم‌های گزینشی را کاهش می‌دهد. همچنین می‌توان نتیجه گرفت که دولت الکترونیک، ظرفیت پیشگیری در مبارزه با فساد را نیز داراست.

در این پژوهش، با توجه به موضوع از روش‌های توصیفی-تحلیلی و تحلیل محتوا استفاده شده و اطلاعات و داده‌ها از منابع کتابخانه‌ای و با استفاده از اسناد و منابع مکتوب و نیز مقالات و پژوهش‌های انجام‌شده در زمینه نقش دولت الکترونیک در کاهش فساد اداری، جمع‌آوری و استخراج شده است. با این وصف با بهره‌گیری از اطلاعات مندرج در متون منابع و همچنین مشاهده و مطالعه نظام اداری ایران و بررسی فرایندهای نظارت و بازرسی و مبارزه با فساد اداری در کشور ادبیات و مبانی نظری موضوع تشریح و توصیف می‌شود.

۲- پیشینه پژوهش

حسن دانایی فرد (۱۴۰۰) در مقاله‌ای تحت عنوان " استراتژی مبارزه با فساد: آیا فناوری اطلاعات فساد اداری را کاهش می‌دهد" به بررسی رابطه‌ی بین بکارگیری فناوری اطلاعات و کاهش فساد اداری پرداخته است که در نهایت به این نتیجه رسیده است که نه تنها فناوری اطلاعات باعث کاهش فساد نمی‌شود، بلکه در مواردی نیز خود بوجودآورنده ی فساد است. احمدی و دائمی (۱۳۹۸) در مقاله خود تحت عنوان « نقش گمرک الکترونیک در کاهش بروکراسی اداری و ارتقای سلامت اداری در اداره کل گمرک تهران» به نتایج زیر دست یافت: تمامی شاخص‌های برازش مدل شاخص کلی برازش مدل در سطح عالی تایید شد و نتایج حاصل از فرضیات تحقیق نشان داد تمام فرضیات تحقیق (سهولت دسترسی به اطلاعات و بروکراسی، سهولت دسترسی به اطلاعات و سلامت اداری، پاسخگویی و بوروکراسی، کیفیت خدمات و بوروکراسی، کیفیت خدمات و سلامت اداری در گمرک تهران) در سطح اطمینان ۹۵ درصد تایید شدند. بر اساس تحقیقات صورت پذیرفته توسط سیادت (۱۳۹۵)، دولت الکترونیک ابزاری مؤثر برای جلوگیری از فساد در دولت به رغم این واقعیت است که حاکمیت، قانون قویترین پیش‌بینی کننده ضدفساد به‌عنوان پیش شرط اساسی دولت پاک است. دولت الکترونیک شهروندان را قادر می‌سازد تا دسترسی به اطلاعات، دولتی برنامه‌ها و خدمات را با استفاده از فناوری اطلاعات و ارتباطات داشته باشند. این موضوع موجب کاهش مداخلات غیر ضروری و رفتارهای خودسرانه مقامات دولتی می‌شود. استفاده از دولت الکترونیک و فناوری اطلاعات و ارتباطات با افزایش شفافیت عملکرد و اقدامات دولت رفتارهای فاسد را کاهش می‌دهد.

بر اساس مطالعات نیکولین (۲۰۱۴)، دولت الکترونیک و استفاده از فناوری اطلاعات و ارتباطات، برای ارتقای کارآمدتر و مقرون به صرفه‌تر دولت‌ها ارائه خدمات دولتی راحت‌تر، دسترسی عمومی به اطلاعات و پاسخگویی بیشتر به شهروندان است. یکی از مزایای استفاده از دولت الکترونیک کاهش فساد است. فساد معمولاً به‌عنوان یکی از مهمترین مانع‌های توسعه اقتصادی شمرده می‌شود. نیکولین معتقد است که دولت الکترونیک می‌تواند شفافیت بیشتر و دسترسی آسان‌تر به اطلاعات را تضمین کند و شفافیت بیشتر به معنای فساد کمتر است.

سوکیم و هانگ دونگ (۲۰۱۵) در نتیجه تحقیقات خود بیان داشته‌اند که حضور دولت الکترونیک با استفاده از فناوری اطلاعات و ارتباطات، نوآوری موفق برای بهبود خدمات عمومی و سیستم‌های حکومتی از طریق استفاده از فناوری اطلاعات است که سریع ارزان، کارا و مؤثر است. به رغم نتایج، یادشده حضور دولت الکترونیک لزوماً فساد را از بین نمی‌برد؛ زیرا در کشورهای در حال توسعه، استفاده از این فناوری دارای قابلیت و شرایط متفاوت است. پیاده سازی دولت الکترونیک برای حمایت از شفافیت و پاسخگویی بخش عمومی با بهبود کیفیت خدمات به شهروندان و تبدیل پارادایم از کاغذ به پارادایم الکترونیکی است مواردی که برای تقویت دولت الکترونیک در تلاش برای مبارزه با فساد انجام می‌شود، به شرح زیر است.

۱. پیشگیری: اقدامات پیشگیرانه از طریق ساده سازی، قوانین رویه ها و سیستم ها انجام می‌شود استفاده از رایانه به‌عنوان وسیله ای از فناوری اطلاعات و ارتباطات و معاملات برخط موجب کاهش فساد اداری، سوء استفاده از قدرت و مانع استانداردسازی خدمات می‌شود.

۲. مرحله اجرا: داده‌های متمرکز از طریق دولت الکترونیک اجازه می‌دهد تا تصمیم‌ها و اقدامات انجام‌شده را با هدف ممیزی، پیگیری کنند.

۳. ایجاد ظرفیت: برنامه های کاربردی دولتی نیازمند تقویت زیرساختهای مخابراتی منابع انسانی همکاری و هماهنگی میان نهادهای جامع تر و فرهنگ حکومت داری خوب است.

مطالعه مؤسسه بازل (۲۰۱۷) نشان می‌دهد که افزایش ۱ درصدی در شاخص‌های دولت الکترونیک سازمان ملل متحد، ممکن است به کاهش ۱/۱۷ درصدی فساد کمک کند.

۳- تعریف اصطلاحات و مفاهیم

فساد:

در قانون ارتقای سلامت نظام اداری و مقابله با فساد در جمهوری اسلامی ایران (۱۳۸۳)، تعریف نسبتاً مشابهی با تعریف سازمان ملل ارائه شده است. در این قانون فساد چنین تعریف شده است: «هرگونه رفتار اعم از فعل یا ترک توسط هر فرد حقیقی یا حقوقی به صورت فردی، جمعی یا سازمانی که به طور عمدی و با هدف کسب هرگونه منفعت یا امتیاز مستقیم یا غیرمستقیم برای خود یا دیگری و با انحراف یا خروج از احکام شرعی یا قوانین موضوعه‌ی کشوری انجام پذیرد که ضرر و زیانی را به منافع، منابع یا سلامت عمومی یا جمعی از مردم وارد نماید، فساد تلقی می‌شود» (احمدی و دائمی، ۱۳۹۸).

گمرک الکترونیک

گمرک الکترونیک عبارت است از بکارگیری کسب و کار الکترونیک در ادارات گمرک، به منظور تامین نیازهای اداری و خدماتی و همچنین برای تامین بهتر نیازهای ذینفعان مشارکت کننده در تجارت و حمل و نقل بین‌المللی با هدف افزایش رقابت تجاری از طریق تسریع در ترخیص کالاها، افزایش امنیت و درآمد و همچنین محافظت بهتر از مرزها (علیپور، ۱۳۹۹).

گمرک:

شورای همکاری گمرکی^۱، گمرک را چنین تعریف نموده است:

گمرک سازمانی است دولتی، که مسئول اجرای قانون گمرک و وصول حقوق و عوارض ورودی و صدور و همچنین واردات، ترانزیت و صادرات کالا می‌باشد (علیپور، ۱۳۹۹).

^۱. CCC

۴- مبانی نظری و پیشینه تحقیق

گمرک الکترونیکی عبارت از بکارگیری کسب و کار الکترونیکی در ادارات گمرک جهت تامین نیازهای اداری و خدماتی شان و نیز برای تامین بهتر نیازهای ذینفعان مشارکت کننده در تجارت و حمل و نقل بین‌المللی و افزایش رقابت تجاری از طریق ترخیص سریع‌تر کالاها، افزایش درآمد و امنیت و محافظت مرزها می‌باشد. گمرک سازمانی است که در انجام وظایف جاری خود دو هدف را باید به موازات هم مورد توجه قرار دهد. اول، فراهم کردن تسهیلات در امر تجارت بین‌المللی و دوم، اعمال قوانین و مقررات. حصول به این دو هدف به صورت همزمان و متعادل از چالش‌های مهم فراروی گمرک است. استفاده از فناوری اطلاعات، گمرک را در راه تحقق اهداف فوق یاری خواهد داد. فناوری اطلاعات می‌تواند گمرک و خدمات گمرکی را به نحو شگرفی متحول سازد و در راه توسعه امر تجارت عملاً بسیاری از قید و بندهای گذشته را حذف و شیوه‌های نوین را جایگزین روش‌های سنتی نماید (شغل و ایمانی، ۱۳۹۴).

سطح پیشرفته این سیستم در دنیا همان گمرک مجازی گفته می‌شود که به معنی نیاز نداشتن به فضای فیزیکی می‌باشد و اینکه یک بازرگان در خانه خود با بهره‌گیری از فناوری اطلاعات، کالای خود را ثبت نماید اظهار کند و مدیران هم از همان راه بر عملیات گمرکی نظارت نمایند ((سیف‌الدین اف، فلاح و یاراحمدی، ۱۳۹۵).

دولت الکترونیک

واژه دولت الکترونیک در سال ۱۹۹۱ در تحقیقات سیاسی دولتی آمریکا مطرح شد. در ادامه روند فوق، اولین وبسایت دولتی در سال ۲۰۰۰ توسط دولت آمریکا راه اندازی شد. شهروندان از طریق این درگاه می‌توانستند نظرها و پیشنهادهای خود را در مورد شیوه ارائه خدمات از سوی دولت آمریکا مطرح کنند (گوسکار، ۲۰۰۱، ص ۲).

ارکان دولت الکترونیک

ارکان تعاملی دولت الکترونیک نشان‌دهنده این است که یک دولت الکترونیک می‌تواند چه بخشها و افرادی را با یکدیگر مرتبط سازد و زمینه‌های کاربردی دولت الکترونیک چیست (گنزالز، ۲۰۰۱، ۳۴۱) دولت الکترونیک به شیوه‌های مختلفی ارائه می‌شود که عبارتند از:

تعاملات دولت با دولت: برقراری ارتباط بین دولت با دولت به معنی اشتراک اطلاعات، داده‌ها و تعاملات الکترونیک بین بخشهای مختلف دولتی است. این تعاملات می‌تواند به صورت درونسازمانی و یا برونسازمانی صورت پذیرد. تبادل اطلاعات بین اجزای مختلف دولت باعث می‌شود تا بخشهای مختلف دولت قادر باشند یکدیگر را در ارائه خدمات پشتیبانی نمایند (اتکینسون و آلوچ، ۲۰۰۰، ۱۰).

تعاملات دولت با بخش تجاری: تعاملات دولت با بخش تجاری باعث می‌گردد تا اطلاعات دولتی آزادانه در اختیار همه قرارگیرد. این موضوع باعث شفاف شدن فضای اقتصادی شده و از طریق ایجاد رقابت آزاد، هزینه کالاها و خدمات برای مصرف کنندگان کاهش یابد و حقوق مصرف کنندگان بیشتر مورد توجه قرارگیرد (گیلبرت، ۲۰۰۱، ۲۴۸).

تعاملات دولت با شهروندان: تعاملات دولت با شهروندان، باعث می‌شود تا سازمان‌ها غیرمتمرکز شوند و از مراجعات مردم به سازمانهای دولتی کاسته شود. به گونه ای که مردم از طریق ایستگاه‌های اطلاع رسانی مخصوص می‌توانند بسیاری از کارهای روزمره خود را انجام دهند (حسان، ۲۰۰۱، ۱۴).

تعاملات دولت با کارکنان: مولفه دولت کارکنان برای فراهم سازی اطلاعات به کارمندان بخش دولتی طراحی شده که از طریق اینترنت دولتی و یا شبکه خصوصی برای دستیابی به اطلاعات منابع انسانی همچون حقوق و مزایای شخصی و بازنشستگی، اطلاعات تازه شغلی، تسهیلات اعطایی و سایر خدمات و اطلاعات مرتبط استفاده کنند. این مؤلفه بر روی مهارتها و توانایی‌های نیروی کاری دولت تأکید دارد تا به بهترین نحو با چالشهای کاری جدید روبرو شوند و روشهای فعالیت خود را بهبود بخشند. ارتباط چهارگانه فوق، ستونهای اصلی دولت الکترونیک را تشکیل می‌دهد (قلیپور و توفیقیرخی، ۱۳۸۳، ۳۶).

۵- مفاهیم و تعاریف فساد

مفهوم فساد مانند دیگر مفاهیم در علوم اجتماعی دلالت‌های بسیار متنوعی دارد و تعاریف مختلفی از آن ارائه شده است. و همان گونه که می‌دانیم تعریف یک پدیده‌ی اجتماعی در هر زمان می‌تواند دارای تعریف متفاوتی داشته باشد (دیون، ۲۰۱۳، ص ۴۱۳).

در قانون ارتقای سلامت نظام اداری و مقابله با فساد در جمهوری اسلامی ایران (۱۳۸۳)، تعریف نسبتاً مشابهی با تعریف سازمان ملل ارائه شده است. در این قانون فساد چنین تعریف شده است: "هرگونه رفتار (اعم از فعل یا ترک) توسط هر فرد حقیقی یا حقوقی به صورت فردی، جمعی یا سازمانی که به طور عمدی و با هدف کسب هرگونه منفعت یا امتیاز مستقیم یا غیرمستقیم برای خود یا دیگری و با انحراف یا خروج از احکام شرعی یا قوانین موضوعه‌ی کشوری انجام پذیرد که ضرر و زیانی را به منافع، منابع یا سلامت عمومی یا جمعی از مردم وارد نماید، فساد تلقی می‌شود" (محدثی، فاضلی، عابدی جعفری، ۱۳۹۱). با توجه به تعاریف ارائه شده تاکنون باید یک تعریف را به‌عنوان تعریفی که در این تحقیق مورد توجه است و اساس تحقیق بر آن گذاشته می‌شود ارائه شود. به نظر محقق، تعریفی که سازمان شفافیت بین الملل در سال ۲۰۱۳ از فساد کرده است جمع‌بندی مناسبی از تعاریفی است که تاکنون ارائه شده است و همخوانی بسیار خوبی با تعریف ارائه شده از فساد در قانون ارتقای سلامت اداری دارا می‌باشد. این سازمان فساد را سوءاستفاده از قدرت اعطایی با قصد انتفاع شخصی تعریف می‌کند (ساترلند، ۲۰۱۴، ص ۱).

انواع فساد

در مطالعه‌ای که چندی قبل صورت گرفته است بر اساس مجموعه‌ای از شاخص‌های مهم و اساسی اشکالی از پدیده‌ی فساد معرفی شده‌اند. به عبارتی دیگر فساد در متن اجتماع رخ می‌دهد و از این رو دارای علل و عوامل و اشکال متفاوت و متنوعی می‌باشد (نوریدین، تکیم و نوانوی، ۲۰۱۳).

این اشکال، که می‌توان آنها را جزو انواع اصلی رفتار مفسدانه نامید، عبارتند از ارتشاء، اختلاس، کلاهبرداری و اخاذی (کرایکار و سیدبوتون، ۲۰۱۲). با این که به نظر می‌رسد این مفاهیم تا حدود زیادی باهم همپوشانی دارند و حتی گاهی اوقات ممکن است با عبارات دیگری نیز جایگزین شوند، با این حال می‌توان از آنها برای توضیح و تفکیک شکل‌های اصلی رفتار مفسدانه استفاده نمود (لامبسدورف، ۱۹۹۹، ص ۱۰). فساد را می‌توان بر حسب شکل منافع و نوع رویه‌ای (چگونگی) که فساد یا عمل مفسدانه رخ می‌دهد به دو شکل اساسی تقسیم کرد: فردی و نهادی (کرایکار و سیدبوتون، ۲۰۱۲).

فردی: در این نوع فساد، افراد صاحب منصب یا کارکنان منافع شخصیشان را در نقشهای خودشان به مثابه‌ی شهروندان خاص اخذ می‌کنند. نهادی: در این نوع فساد، کارکنان منافع را دریافت می‌کنند که موقعیت‌های شغلی یا حرفه‌ایشان را در درون سازمان ارتقاء می‌بخشد یا به تقویت ایدئولوژی سیاسی‌شان کمک می‌کند.

نهادی: در فساد از نوع نهادی، منافع دریافتی افراد سیاسی است و لزوماً به مشروعیت زدایی خود آنها منجر نمی‌شود (لافری، ۲۰۰۴).

عواملی که دولت الکترونیک و IT از طریق آنها بر ایجاد شفافیت و کاهش فساد اداری مؤثر است.

در این بخش به مبانی نظری و عواملی که دولت الکترونیک و IT از طریق آنها بر کاهش فساد اداری مؤثر است (از قبیل افزایش شفافیت در ارائه خدمات و افزایش دسترسی مستقیم و آسان شهروندان به اطلاعات افزایش پاسخگویی کاهش ارتباطات چهره به چهره بین کارکنان دولت و شهروندان گسترش، رقابت افزایش توان، نظارتی کنترلی ردیابی و تحلیل و بررسی بهتر رفتار و عملکرد کارکنان) اشاره می‌شود و تعدادی از پژوهشها و تحقیقات انجام‌شده در داخل و خارج کشور در زمینه موضوع پژوهش و نتایج حاصل از آنها بیان شده است. بررسی پژوهش‌های موردی، منطقه‌ای، ملی و فراملی انجام‌شده در زمینه تأثیر دولت الکترونیک و IT بر کاهش فساد اداری، بیان‌کننده این است که نتایج حاصل از این تحقیقات بر سه اصل و نتیجه متفاوت به شرح زیر استوار است.

۱. در بیشتر تحقیقات و پژوهش‌های انجام‌شده، بر این موضوع تأکید شده است که استقرار و اجرای دولت الکترونیک به صورت مستقیم (به خصوص از طریق افزایش شفافیت و پاسخگویی و نیز افزایش امکان ردیابی و کنترل عملکرد کارکنان)، بر کاهش فساد اداری نقش مؤثری دارد.

۲. در تعدادی از پژوهش‌های انجام‌شده در این زمینه محققان ضمن پذیرش نقش دولت الکترونیک و IT بر کاهش فساد اداری، این نقش را مرتبط با برخی عوامل محیطی سازمانی، فرهنگی و... دانسته‌اند.

در تعداد محدودی از پژوهش‌ها نیز محقق در نهایت نه‌تنها دولت الکترونیک و IT را فاقد اثر مثبت در کاهش فساد اداری دانسته است بلکه این دسته از محققان معتقدند که دولت الکترونیک و IT در برخی موارد حتی فرصت‌های جدیدی نیز برای بروز فساد ایجاد می‌کنند.

در ادامه، به تعدادی از مهمترین عواملی که دولت الکترونیک و IT از طریق آنها بر کاهش فساد اداری مؤثر است، اشاره می‌کنیم و سپس برخی از تحقیقات و پژوهش‌های انجام‌شده که نتایج آنها تأیید می‌کند که دولت الکترونیک از طریق این عوامل باعث کاهش فساد اداری می‌شود، بیان می‌شود.

الف. عامل ایجاد شفافیت

یکی از مهمترین عوامل تأثیرگذار دولت الکترونیک و IT در راستای کاهش فساد اداری، افزایش شفافیت در ارائه خدمات دولتی است. وجود فساد و رانت همواره یکی از مهمترین و چالشی‌ترین موضوعات مورد بحث در جامعه کنونی است. شاخص شفافیت اداری، سیاسی و اقتصادی، ارتباط تنگاتنگی با میزان فساد و رانت دارد از این حیث مفهوم شفافیت با نظام سیاسی حکمرانی، حاکمیت قانون، مسئولیت پذیری و پاسخگویی گره خورده است.

مفهوم شفافیت در معنای عام آن به معنی وجود جریان آزاد اطلاعات و قابلیت دسترسی سهل و آسان به آن برای همه شهروندان جامعه است. آسان به این معنا که هزینه مالی و صرف زمان اضافه برای دریافت خدمات برای شهروندان ایجاد نشود و هزینه و زمان ارائه خدمات دولتی برای همه یکسان باشد. همچنین، در تعریفی دیگر، می‌توان آگاهی افراد جامعه از چگونگی اتخاذ و اجرای تصمیمات و سیاست‌گذاری‌های دولت را هم شفافیت تعریف کرد.

حق دسترسی به اطلاعات در بسیاری از کشورها به صورت رسمی پذیرفته شده و این موضوع در قوانین آنها درج و این حق چنان بدیهی شمرده شده که گاهی نیازی به ذکر آن در قوانین نیز دیده نشده است. اصل اساسی این است که مردم باید از بازیگران و تصمیمات حکومتی آگاه شوند و به اطلاعات حکومتی دسترسی داشته باشند.

به لحاظ اقتصادی و سیاسی شفافیت با برخی از ارزشهای اجتماعی و منافع قدرتمندان در تضاد است و در فضای فقدان شفافیت است که برخی ناهنجاریها هنجارشکنی‌ها و سوء استفاده‌ها بروز می‌کند.

بدیهی است زمانی که اطلاعات شفاف و کامل در دسترس همگان نباشد، افراد غیر مطلع از اطلاعات، در فضای پر ریسک تر و به دیگر سخن، پرهزینه تر عمل میکنند و برعکس افراد دارای دسترسی به اطلاعات شفاف در فضای آرام تر کم ریسک و بنابراین، کم هزینه تر به سر میبرند و بنابراین، امکان حصول سود بیشتر نسبت به حالت عادی و رقابتی برای آنها فراهم تر است. به چنین سودهایی، رانت و به کسی که از این رانت استفاده می‌کند رانت جو گفته می‌شود و همین رانت جویی که اسباب آن را معمولاً دولت‌ها در اقتصاد دولت محور با چندگانگی قیمت‌ها، تبعیض‌ها، ایجاد سرقفلی برای برخی صاحبان امضا و به طور کلی با ایجاد عدم شفافیت و ناطمینانی اقتصادی فراهم می‌آورند، زمینه ساز بروز فساد اداری و اقتصادی در جامعه می‌شود.

نبود شفافیت موجب انواع رانت‌ها اعم از رانت سیاسی اجتماعی و اقتصادی برای دارندگان آنها و وضعیت انحصار بخشیدن به آنها می‌شود. در سایه فرصت‌های رانت جویانه اخذ رشوه و تبانی تنها به دلیل برخورداری از امتیازات پست و منصب موقعیت و شرایط خاص و دسترسی به اطلاعات انحصاری نصیب فرد یا اقشاری از جامعه می‌شود در شرایط فقدان شفافیت و ناطمینانی، گروه‌های خاص و صاحب منصب به لحاظ موقعیت خود از امتیازات ویژه‌ای برخوردار هستند یا به اطلاعات و تصمیمات مهم

راحت تر دسترسی دارند که این اطلاعات و تصمیمات از نظر عموم پنهان و مخفی مانده است. این موقعیت به افراد مزبور امکان ارتشا و سوءاستفاده از موقعیت برای انتفاع شخصی و به طور کلی فساد اقتصادی را می‌دهد. همچنین، تشخیص و کشف رفتار فاسد توسط کارمندان و سیاستمداران با وجود شفافیت در ارائه خدمات دولتی ساده تر است. به عبارتی تشخیص رفتار فاسد زمانی که سیستم خود شفاف تر است، آسان تر است.

ب. عامل حذف ارتباطات چهره به چهره بین کارکنان دولت و شهروندان

یکی دیگر از عوامل تأثیرگذار دولت الکترونیک و IT در راستای کاهش فساد اداری این است که پس از استقرار و اجرای دولت الکترونیک، فرایندهای مبتنی بر کاغذ و ارتباط مستقیم و چهره به چهره شهروندان و کارکنان دولت کاهش می‌یابد یا حذف می‌شود و بیشتر خدمات عمومی را میتوان از طریق اینترنت انجام داد و دریافت کرد. البته در این رابطه در کشورهای کمتر توسعه یافته بسیاری از مردم هنوز به استفاده از فرایندهای مبتنی بر کاغذ اعتقاد دارند یا از فناوری اطلاعات و ارتباطات استفاده نمی‌کنند.

طبق گفته ساندوال و بالستروس (۲۰۱۴) این اعتقاد وجود دارد که خدمتگزاران فاسد در ادارات دولتی، عمده درآمد خود را به صورت غیرقانونی از شهروندان کسب می‌کنند و اگر از طریق دولت الکترونیک و با استفاده از انتقال خدمات به اینترنت اقدام شود، با حذف نیاز به ارتباط شهروندان و کارکنان با ناپدید شدن مرد میانی می‌توان فساد را کاهش داد.

این موضوع را چارونسوگمونکول (۲۰۱۴) نیز گفته است. او میگوید که دولت الکترونیک می‌تواند فساد را کاهش دهد؛ زیرا به طور مستقیم، ارتباطات چهره به چهره مخاطب با کارمند دولتی را از بین می‌برد. بنابراین، احتمال رشوه دادن یا فاسد شدن کارمند به روشهای دیگر کاهش مییابد این اثر مستقیمی از ابتکارات دولت الکترونیک است؛ زیرا خودکار سازی ارائه خدمات میتواند نقش کارمند دولت را که احتمال فساد از سوی او هست، حذف کند.

ج. عامل کنترل و نظارت بر رفتار کارکنان

یکی دیگر از مهمترین عوامل تأثیرگذار دولت الکترونیک و IT در راستای کاهش فساد اداری عامل بررسی کنترل و نظارت بر عملکرد و فعالیتهای کارکنان است. بدیهی است پاسخگویی نهادها، سازمانها و مسئولان دولتی در چارچوب قانونی در برابر آحاد جامعه و نیز مراجع نظارتی، پایه‌های استقرار و دوام حکمرانی خوب را بنا می‌گذارد. پیگیری عملکرد و اقدامات کارکنان دولتی و نظارت و کنترل فعالیتهای رسمی آنها از طریق دولت الکترونیک ساده تر می‌شود (دیرنزو و همکاران، ۲۰۰۷). همچنین پینا و همکاران (۲۰۰۷) نیز معتقدند که دولت الکترونیک و فناوری اطلاعات و ارتباطات به‌عنوان ابزاری قوی در پرورش مسئولیت پذیری کارکنان بخش دولتی اقدام می‌کند و این ابزار به نظارت و کنترل کارکنان دولتی کمک می‌کند.

به طور خاص دولت الکترونیک از طریق افزایش روابط با شهروندان و کنترل و نظارت بیشتر بر رفتارهای آنان، رفتار فاسد را کاهش می‌دهد. دلیل منطقی برای استفاده از دولت الکترونیک برای کاهش فساد، پیامدهای داخلی و خارجی است. اولاً، دولت الکترونیک کارایی کارکنان را کنترل و نظارت می‌کند. ثانیاً بر اساس مدیریت علمی و الگوی ادبی سنتی دولت الکترونیک برای کاهش مداخلات خودسرانه انسان و نظارت بر فرایندهای ارائه خدمات کارکنان دولت استفاده می‌شود.

لازم به ذکر است، تلاش‌های سنتی برای کنترل و نظارت بر عملکرد کارکنان محدودیتهایی دارند. اول آنکه، کنترل بیش از حد به روش سنتی سازمان را بیش از حد سخت و سخت می‌کند و در صورتی که سازمانها نتوانند در این خصوص تعادلی ایجاد کنند، تنش‌های ذاتی بین ارائه خدمات مؤثر و کنترل بیش از حد ظاهر می‌شود.

کنترل فساد یکی از هزینه‌های اصلی دولت هاست و برای اینکه این اقدامات هیچ خدماتی ارائه نمیدهد پرسشهای مهمی که باید مورد توجه قرار گیرد، این است که آیا رویکردهای مبارزه با فساد مقرون به صرفه هستند یا خیر. آیا هزینه‌های کنترل فساد قابل قبول برای عموم است؟ آیا کاهش فساد در نهایت هزینه ارائه خدمات عمومی را کاهش میدهد؟ آیا ارزشمند است که کارگران فاسد را در حالی که کل فرایند خدمات عمومی را به تأخیر می‌اندازند، پیگیری کنند؟

نکته دیگر اینکه یکی از مشکلات مرتبط با بروز فساد اداری وجود اطلاعات نامتقارن (غیر متمرکز) است حال آنکه دولت الکترونیک فرصتی برای امنیت اطلاعات و متمرکز کردن داده‌ها را فراهم می‌کند و این موضوع می‌تواند برای بهبود

حسابرسیها، نظارت، بازرسی و تحلیلها استفاده شود با دولت الکترونیک میتوان تصمیمهای کارکنان را به راحتی پیگیری و از وقوع فساد جلوگیری کرد.

نیکولین (۲۰۱۳) در پایان نامه دکتری خود با موضوع نقش دولت الکترونیک در کاهش فساد اداری در کشور آلبانی، بیان داشته که دولت‌ها حجم زیادی از اطلاعات را تولید میکنند و بیشتر این اطلاعات به طور بالقوه برای افراد و کسب و کارها مفید است. از آنجاکه اینترنت و دیگر فناوریهای پیشرفته ارتباطات این اطلاعات را به سرعت و به طور مستقیم به شهروندان انتقال میدهند، آنها را قادر میسازد تا به راحتی و بدون نیاز به سفر به ادارات دولتی به اطلاعات مورد نیاز خود دسترسی پیدا کنند و برای آن رشوه پرداخت نکنند. او نتیجه گرفته است که فناوری اطلاعات و ارتباطات شفافیت بیشتری را در مدیریت دولتی و سیاست ایجاد می‌کند و شفافیت نیز اثر منحصر به فردی بر کاهش فساد دارد. او معتقد است در صورتی که دولت الکترونیک با اقدامات در دو بعد مبارزه با فساد اداری و به حداقل رساندن انگیزه‌های فساد همراه باشد در کاهش فساد اداری مؤثرتر است؛ یعنی با ایجاد سیستم پایدار از حقوق و مزایای شغلی برای خدمتگزاران دولتی و نیز ایجاد سازوکارهای کنترلی قوی و مقررات سخت گیرانه برای کنترل بر عملکرد کارکنان و برخورد با افراد فاسد.

بر اساس نتایج حاصل از تحلیل در پژوهش دیگری با عنوان آیا دولت الکترونیک می‌تواند فساد اداری را کاهش دهد؛ یک مطالعه تجربی در خصوص نقش بالقوه دولت الکترونیک در ریشه کن کردن فساد اداری در کشورهای جنوب صحرای آفریقا، نتیجه گیری شد که دولت الکترونیک نقش بالقوه ای برای کاهش فساد اداری در کشورهای جنوب صحرای آفریقا دارد. البته بیان شده که هنگام ارزیابی دولت الکترونیک و نقش آن در کاهش فساد در آفریقا مهم است که ابعاد فرهنگی و سیاسی را مورد بررسی قرار دهیم. آن به این دلیل است که همه این عوامل نقش مهمی در آفریقا ایفا میکنند. آفریقا ابعاد فرهنگی متفاوتی دارد آفریقا، همچنین دارای بسیاری از چالشهای سیاسی و اداری است. در پژوهش انجام شده وان سئو و گل محمدی (۲۰۱۶) با عنوان تلاشهای دولت الکترونیک در برابر فساد در بنگلادش، بیان شده که دولت الکترونیک ابزار استراتژیکی است و نقش بالقوه ای برای کاهش فساد دارد در این، تحقیق رابطه بین دولت الکترونیک و فساد بررسی شده است و محققان معتقدند که دولت الکترونیک فساد را کاهش می‌دهد و بین دولت الکترونیک و فناوری اطلاعات و ارتباطات با تغییرات در سطح فساد ارتباط وجود دارد. آنها بیان داشته اند که برای کاهش فساد دولت الکترونیک بهترین راه است. بنابراین، بنگلادش باید برای تقویت حاکمیت الکترونیکی خوب با استفاده از ابزارهای دولت الکترونیک فساد را کاهش دهد. نتایج این تحقیق حاکی است که دولت الکترونیک ابزار کارآمد و مؤثری برای بهبود شفافیت عمومی و کاهش فساد است و برای رسیدن به موفقیت، منابع انسانی عامل بسیار مهمی است. بنابراین آموزش کارکنان برای تأثیر دولت الکترونیک بر کاهش فساد اداری بسیار مهم ارزیابی شده است. همچنین، در تحقیق انجام شده با موضوع دولت الکترونیک و توانایی آن در کاهش فساد اداری در کشور استونی، مشخص است که دولت الکترونیک از طریق شفافیت پاسخ گویی ناپدید شدن مرد میانی (منظور کارمند دولت) شدن شکاف کارگران بین دولتی و شهروندان باعث کاهش فساد اداری می‌شود این تحقیق نتیجه میگیرد که پس از معرفی و توسعه دولت الکترونیک در استونی، استفاده از اینترنت برای برقراری ارتباط با مقامات دولتی به سرعت افزایش یافته است. این موضوع به این معنی است که ارتباطات چهره به چهره با کارکنان عمومی کاهش یافته است بنابراین آنها از معادله خارج می‌شوند و پس از کاهش ارتباط چهره به چهره، موارد ثبت فساد نیز کاهش یافته است. در این تحقیق اظهار شده است که یکی دیگر از عوامل قوی برای کاهش فساد اداری از طریق دولت الکترونیک، شفافیت است و زمانی که ابتکارات دولت الکترونیک باعث افزایش شفافیت شده موارد فساد نیز شروع به کاهش کرده است. عامل مهم سوم که بعد از معرفی و توسعه دولت الکترونیک در استونی افزایش یافته اعتماد به دولت بوده است و به دنبال افزایش اعتماد به دولت، مشخص شده است که پرونده های فساد نیز همینطور کاهش می‌یابد.

پژوهش حسینی، موتابری و توانینی (۲۰۱۳) با عنوان «تأثیر پذیرش دولت الکترونیک در کاهش فساد اداری بر اساس شواهد تجربی بخش عمومی کویت»، نتیجه گرفته است که استفاده از فناوری مانع دخالت کارکنان در امور می‌شود و در نتیجه، بسیاری از انواع و روشهای فساد مربوط به افراد مانند کلاهبرداری و پرداخت رشوه را کاهش میدهد این اشکال فساد که مربوط

به افراد و میزان دخالت آنها در کسب و کار است، به آنها اجازه میدهد تا بر شهروندان، فشار را تحمیل کنند. نکته مهم این است که در این پژوهش، هیچگونه تفاوت آماری در شناسایی الگوها و علل فساد به دلیل متغیرهای جمعیت شناختی مانند جنسیت ملیت شایستگی و تجربه یافت نشده است. در این پژوهش، همچنین مشخص شده است که دولت الکترونیک از طریق امکان کنترل مؤثر بر فعالیت کارکنان و پاسخگویی آنان، اثر بازدارنده بر بروز فساد دارد.

بر اساس این پژوهش، بعید است که بتوانیم فساد را از بین ببریم؛ زیرا فساد با طبیعت بشر پیچیدگی علل آن و... مرتبط و نبود سیستم مؤثر نظارت و شناسایی انحراف در عملکرد کارکنان خود نیز فساد است. این محققان معتقدند که از طریق استفاده از فناوری (دولت الکترونیک) و برخی از رویه ها و مقررات بازدارنده میتوان به طور عمده ای فساد را در بخش دولتی محدود کرد. برای موفقیت دولت الکترونیک در کاهش فساد اداری باید دخالت افراد را تا حد ممکن کاهش داد؛ به خصوص با توجه به پیشرفت IT، دولت الکترونیک باید با سیستم نظارت هماهنگ شود.

طبق نتایج این تحقیق: (۱) با اجرای دولت الکترونیک عملیات کاغذی کاهش می یابد. این موضوع کمک می کند تا تلاش و زمان مورد استفاده برای معامله کاهش یابد و پیگیری معاملات مراحل پیشرفت و محدود کردن مشارکت فرد در پردازش معامله امکان پذیر شود.

(۲) با نصب سیستم کنترلی که مبتنی بر سیستم رایانه ای است، به پیگیری و نظارت بر کار افراد کمک و از بی نظمی و رشوه دادن جلوگیری می شود. هنگامی که افراد می دانند که سیستمی تمام فعالیت های آنان را دنبال می کند و هرگونه سوء استفاده در هر زمان کشف می شود، انگیزه افراد برای فساد کاهش می یابد. در یکی از پژوهش های انجام شده با موضوع رابطه با تأثیر دولت الکترونیک در کنترل فساد اداری در کشورهای OECD و کشورهای غیر OECD «نتایج زیر به دست آمد.

۱. سطح پیشرفت دولت الکترونیک در هر کشور، تأثیر مثبتی بر کنترل فساد دارد. به عبارت دیگر، زیر ساخت های اطلاعاتی و ارتباطی مانند «فهرست خدمات برخط»، «شاخص زیر ساخت ارتباطات مخابراتی و...» به ایجاد دولت شفاف کمک می کند.

۲. نتایج نشان داده است که میزان مشارکت الکترونیکی نیز تأثیر مثبتی بر کنترل فساد در هر کشور دارد. سیاست ارائه اطلاعات عمومی به شهروندان توسط دولت الکترونیک به صورت ارائه اطلاعات برخط مشاوره الکترونیکی، تصمیم گیری سیاست های برخط و...، به ایجاد دولت شفاف و در نهایت کاهش احتمال فساد می انجامد.

۳. تأثیر کنترل فساد از طریق دولت الکترونیک در کشورهای غیر عضو OECD نسبت به کشورهای OECD قوی تر است. این نشان می دهد که در کشورهای OECD که از لحاظ اجتماعی و اقتصادی مجهز به همه پایگاه های شفاف توسعه یافته اند، تأثیر کمی بر مدیریت فساد از طریق دولت الکترونیک میگذارد در حالی که در کشورهای غیر OECD که هم اکنون در همه زمینه ها در حال توسعه هستند، توسعه دولت الکترونیک به طور مؤثر به ایجاد دولت شفاف کمک می کند.

در نتیجه توسعه دولت الکترونیک ابزاری قدرتمند برای کنترل فساد نیست این نشان میدهد که نقش عوامل اجتماعی، سیاسی، اقتصادی و فرهنگی پس از آنکه دولت الکترونیک به سطحی خاص رسید، مهمتر است. با این حال، دولت الکترونیک تأثیر مثبتی بر کنترل فساد در هر کشور دارد رویکرد راهبردی دولت الکترونیک با توجه به واقعیت هر کشور کمک می کند تا فساد اداری را به طور مؤثرتر مدیریت کند (لی، ۲۰۱۷).

پیاده سازی دولت الکترونیک برای حمایت از شفافیت و پاسخگویی بخش عمومی با بهبود کیفیت ارائه خدمات به شهروندان و تبدیل پارادایم از کاغذ به پارادایم الکترونیکی است. بر اساس نتایج حاصل از این پژوهش، چند مورد که میتواند برای تقویت دولت الکترونیک برای مبارزه با فساد انجام شود، موارد زیر است.

۱. **پیشگیری:** منظور اقدامات پیشگیرانه از طریق ساده سازی قوانین رویه ها و سیستم هاست که با استفاده از رایانه به عنوان وسیله ای از فناوری اطلاعات و ارتباطات و دولت الکترونیک موجب کاهش فساد اداری، سوء استفاده از قدرت و مانع استاندارد سازی خدمات می شود.

۲. **مبارزه با فساد انجام شده و در حال انجام دادن:** با استفاده از IT و دولت الکترونیک داده ها متمرکز می شوند و داده های متمرکز اجازه می دهند تا تصمیم ها و اقدامات را با هدف ممیزی پیگیری کنند.

۳. **دیگر عوامل مؤثر:** تقویت زیرساخت‌های مخابراتی، منابع انسانی، همکاری و هماهنگی میان نهادهای جامع‌تر و فرهنگ حکومت داری خوب.

ایوم و چول شیم (۲۰۱۶) در تحقیقات خود با عنوان دولت الکترونیک و ضدفساد تحلیل داده‌های بین‌المللی، بیان داشته‌اند که دولت الکترونیک افزون بر روش‌های سنتی با موارد زیر برای جلوگیری از رفتارهای فاسد اقدام کند. دولت الکترونیک با افزایش کارایی کنترل داخلی و مدیریتی می‌تواند رفتارهای فاسد را کنترل کند. دولت الکترونیک با افزایش شفافیت و پاسخگویی دولت و مشارکت الکترونیکی فساد را محدود می‌کند. نتایج این تحقیق نشان می‌دهد که ثبات سیاسی نیز تأثیر مهم و شایان توجهی بر فساد دارد. ثبات نظام سیاسی و حضور دموکراسی، برای کاهش رفتارهای فاسد هستند. شفافیت و پاسخگویی نیز در جوامع دموکراتیک بالا هستند و رفتارهای فاسد در این جوامع را به آسانی می‌توان تشخیص داد. در کنار همین خط مشی زمانی که دولت کشور با جنگ یا کودتا فرومی‌پاشد، ابتدا فساد در آن کشور متوقف می‌شود.

محققان در این مطالعه بیان داشته‌اند که عوامل مهم دیگر اجتماعی و اقتصادی نیز بر فساد اداری تأثیرگذارند. رویکرد حرفه‌ای و مشارکت الکترونیکی در کشورهایی که حاوی فرهنگ انسانی قوی هستند در کاهش فساد اداری مؤثر است در حالی که ایجاد کیفیت عالی بوروکراسی و نظارت داخلی از طریق دولت الکترونیک می‌تواند در کشورهایی که دارای فرهنگ همگانی قوی هستند، مؤثر باشد.

در تحقیق دیگری با عنوان «تأثیر دولت الکترونیک در کاهش سطح فساد در برخی از کشورهای اتحادیه اروپا و کشورهای غیراتحادیه اروپا»، رابطه بین دولت الکترونیک و فساد مورد بررسی قرار گرفته است. در این پژوهش به طور خاص بررسی شده که آیا تغییرات در استفاده از فناوری اطلاعات و استفاده از دولت الکترونیک، به تغییرات در سطح فساد اداری مرتبط است یا خیر؟ در راه مبارزه با فساد اداری، با استفاده از دولت الکترونیک آیا اعضای جدید اتحادیه اروپا و کشورهایی که عضو اتحادیه اروپا نیستند، بیشتر سود می‌برند یا کشورهایی که عضو اتحادیه بوده‌اند؟ برای بررسی این، روابط دو فرضیه با استفاده از ۶ مدل تجربی مورد بررسی قرار گرفته است. مدل‌های توسعه یافته فرضیه‌ها نشان می‌دهند که افزایش استفاده از دولت الکترونیک فساد را کاهش می‌دهد به طور خاص این مدل‌ها نشان داده‌اند که افزایش ۱ درصدی شاخص دولت الکترونیک باعث می‌شود کاهش فساد در کشورهای عضو اتحادیه اروپا به میزان ۶/۷ درصد و برای کشورهای غیر عضو اتحادیه اروپا به میزان ۳/۶ درصد باشد محققان همچنین دریافته‌اند که کشورهایی که به اتحادیه اروپا پیوسته‌اند، از افزایش استفاده از دولت الکترونیک در سالهای ۲۰۰۴ تا ۲۰۱۲ بیشترین مزیت را داشتند. این مطالعه نشان می‌دهد که افزایش استفاده از دولت الکترونیک موجب کاهش فساد در هر دو گروه کشورهای عضو اتحادیه اروپا و کشورهای غیر اتحادیه اروپا شده است (دن لوپو و لازارب، ۲۰۱۳).

در حال حاضر بسیاری از کشورها در حال اجرا و استقرار دولت الکترونیک هستند با این انتظار که موجب افزایش بهره‌وری دولت، پاسخ‌گویی و شفافیت و کاهش فساد می‌شود. او اظهار داشته که اجرای سیستم استراتژیک مدیریت اسناد و مدارک الکترونیکی از طریق دولت الکترونیک ابزار کاهش فساد است اینکه آیا مقامات دولتی از این ابزار استفاده می‌کنند یا نه بستگی به آگاهی، تمایل و ظرفیت آنها برای استفاده از ابزارهای مناسب فناوری اطلاعات و ارتباطات برای کاهش فساد اداری دارد. براین اساس، مقامات دولتی در سطوح بالا باید متعهد به کاهش فساد و استفاده از شیوه‌های مدیریت حرفه‌ای سوابق (پرونده الکترونیکی) پشتیبانی شده از طریق فناوری اطلاعات و ارتباطات باشند و باید به طور استراتژیک مدیریت سوابق و دانش را در عملیات دولتی ادغام کنند برای اینکه رهبران دولتی به طور مؤثر اجرای برنامه‌های مبارزه با فساد اداری را اجرا کنند باید دیدگاه‌های سیستمی از مسائل مربوط را بررسی کنند همچنین مقامات عالی رتبه دولتی باید زمینه‌های فرهنگی اقتصادی و سیاسی فساد را درک کنند. تحقق این مزایا به توانایی استراتژیک توسعه و پیاده‌سازی دولت الکترونیک بستگی دارد. نتایج این تحقیق حاکی است که کشورهایی که به طور موفقیت آمیز قوانین و سیاست‌های مناسب فرهنگی را پیاده می‌کنند، آمادگی

دارند که مزایای بالقوه مبارزه با فساد از طریق دولت الکترونیک را کسب کنند با این حال اینکه آیا دولت‌ها برای استفاده از ابزارهای دولت الکترونیک برای کاهش فساد انگیزه دارند یا خیر، بستگی به زمینه فرهنگی خاص فساد دارد. متخصصان فناوری مصمم هستند تا با استقرار دولت الکترونیک و با شفاف ساختن فرایندها نسبت به کنترل فساد اداری اقدام کنند، اما نتایج نشان می‌دهد که رایانه‌ها به طور ماهوی و ذاتی عامل زدودن فساد نیستند، بلکه صرفاً نوعی ماشین هستند که انسانها به آنها روح می‌دهند. استقرار دولت الکترونیک باعث کاهش هزینه‌ها، صرفه جویی در زمان، رضایت شهروندان از ارائه خدمات نهادهای دولتی و در مجموع منجر به حکمرانی خوب می‌شود اما استقرار دولت الکترونیک بر نشانه‌ها و عوارض نظام فسادزا تأثیر نمی‌گذارد؛ زیرا فساد اداری پدیده‌ای است که ریشه در اوضاع و احوال سیاسی فرهنگی و اقتصادی دارد و دولت الکترونیک نمی‌تواند فساد اداری را در بخش دولتی حذف کند. درواقع، با استقرار دولت الکترونیک، منابع رقابت برای درآمدهای فسادگونه از طیف خاصی از کارکنان دولتی گرفته خواهد شد و در اختیار طیف دیگری از کارکنان دولتی که دارای مهارت‌های بیشتر در زمینه نرم افزارها و سخت افزارهای الکترونیکی هستند گذاشته می‌شود مشکل دیگری که در زمینه زدودن فساد به وسیله دولت الکترونیک در کشور وجود دارد این است که در حال حاضر خدمات بسیار ناچیزی با فناوری اطلاعات ارائه می‌شود و دولت الکترونیک فقط در درون نهادهای دولتی برای انجام دادن عملیات روزانه و روتین به وسیله کارکنان این نهادها مورد استفاده قرار می‌گیرد. در واقع، خدمات محدودی به صورت الکترونیکی به شهروندان ارائه می‌شود که آن هم عمدتاً مربوط به بانکها و نهادهای مالی است. دولت الکترونیک هنوز به صورت کاملاً منطقی و یکپارچه در کشور اجرا نشده است و کشور تا تحقق کامل دولت الکترونیک فاصله زیادی دارد. درنهایت، کشور هنوز ظرفیت زیادی برای استفاده از خدمات یکپارچه دولت الکترونیک دارد، اما با ارائه خدمات به ارباب رجوع در این سطح ابتدایی از دولت الکترونیک، ریشه کن کردن فساد تقریباً بعید به نظر می‌رسد.

یافته‌های تحقیق پایان نامه دکتری (رضایی، ۱۳۹۵) با موضوع «نقش دولت الکترونیک در ارتقای شاخصهای حکمرانی خوب با تأکید بر سلامت نظام اداری» به این قرار است. ایجاد و استقرار دولت الکترونیک در کشور از پنج بعد شفافیت، پاسخگویی، مشارکت، اعتماد و نظارت پذیری کارآمدی دولت و دسترسی به خدمات دولتی باعث ارتقای شاخصهای حکمرانی خوب در کشور می‌شود. همچنین، نتایج آزمون فرضیه‌های فرعی تحقیق نشان می‌دهد که ایجاد و استقرار دولت الکترونیک در ایران از بعد تسهیل و کمک به اجرای بهتر قوانین و مقررات از بعد شفاف سازی از طریق مراحل انجام دادن کار افزایش اطلاع رسانی، جریان آزاد اطلاعات نظارت پذیری، شفاف سازی معاملات شفاف سازی امور اداری و استخدامی و از بعد شفاف سازی از طریق اتوماسیون اداری و سیستم مکانیزه اطلاعات منجر به ارتقای شاخصهای حکمرانی خوب می‌شود. یافته‌های این پژوهش، همچنین بیان کننده آن است که ایجاد و استقرار دولت الکترونیک در ایران از بعد پاسخگو بودن به مراجعه کنندگان و رعایت حقوق ارباب رجوع، از بعد بهبود و تسریع در پاسخ گویی به رسانه‌ها و افکار عمومی و از بعد پاسخ گویی به دستگاه‌ها و واحدهای نظارتی موجبات ارتقای حکمرانی خوب در کشور را فراهم می‌آورد.

۶- بحث و نتیجه گیری

در این فصل، یافته‌ها و نتایج حاصل از تحلیل تحقیقات و پژوهشهای انجام شده در زمینه نقش دولت الکترونیک در کاهش فساد اداری بیان می‌شود. ابتدا، نتایج حاصل از تعداد ۲۶ پژوهش انجام شده قبلی (۱۳ پژوهش خارجی و ۱۳ پژوهش داخلی) در پاسخ به موضوع پرسش و مسئله اصلی این پژوهش که آیا دولت الکترونیک و IT نقشی در کاهش فساد اداری دارند یا خیر مورد ارزیابی و تحلیل قرار گرفتند نتایج حاصل از تحلیل و ارزیابی پژوهشهای مورد نظر در جدول شماره (۱) بیان شده است.

جدول ۱: نتایج حاصل از تحلیل و ارزیابی پژوهش های داخلی و خارجی

ردیف	نام محقق یا محققان	نتیجه مطالعات و پیوهش انجام شده	
		دولت الکترونیک و IT در کاهش فساد اداری اثر ندارند یا دارای اثر منفی هستند	دولت الکترونیک و IT در کاهش فساد اداری، دارای اثر مثبت هستند
۱	امامی، ۱۳۹۰	*	
۲	نیکولین، ۲۰۱۳	*	
۳	آسورونه، ۲۰۱۴	*	
۴	سئو و گل محمدی، ۲۰۱۶	*	
۵	کارو، ۲۰۱۵	*	
۶	لی، ۲۰۱۷	*	
۷	آنا حسن، ۲۰۱۷	*	
ردیف	نام محقق یا محققان	نتیجه مطالعات و پژوهش انجام شده	
		دولت الکترونیک و IT در کاهش فساد اداری اثر ندارند یا دارای اثر منفی هستند	دولت الکترونیک و IT در کاهش فساد اداری، دارای اثر مثبت هستند
۸	سوکیم و هانگ دونگ، ۲۰۱۵	*	
۹	ناصر، ۲۰۱۴	*	
۱۰	ایوم و چول شیم، ۲۰۱۶	*	
۱۱	لوپو و لازارب، ۲۰۱۳	*	
۱۲	داین، ۲۰۱۱	*	
۱۳	لینچارتوا، ۲۰۱۵	* (در بیشتر کشورهای مورد مطالعه)	* (در تعداد محدودی از کشورها)
۱۴	ایران زاده و داوودی، ۱۳۹۱	*	
۱۵	رضایی، ۱۳۹۵	*	
۱۶	جمشیدی و همکاران، ۱۳۹۲	*	
۱۷	توکلی و عبدالهی، ۱۳۹۵	*	
۱۸	آزاد، شورانی و حیدری راد، ۱۳۹۲	*	
۱۹	مهرگان، سحابی و امینی، ۱۳۹۴	*	
۲۰	سیادت و کاظمی، ۱۳۹۵	*	
۲۱	دانایی فرد، ۱۳۸۳	*	
۲۲	کمالی، ۱۳۹۰	*	
۲۳	یعقوبی، ۱۳۹۵	*	

۲۴	کسائی، حسن زاده و کوتنائی، ۱۳۹۳	*	
۲۵	درخشنده، ۱۳۹۱	*	

طبق اطلاعات جدول شماره (۱) از تعداد ۲۶ پژوهش مورد مطالعه در تعداد ۲۵ مورد از پژوهشهای انجام شده در زمینه نقش دولت الکترونیک در کاهش فساد اداری محققان در نهایت به این نتیجه رسیدند که دولت الکترونیک به صورت مستقیم یا با بهره‌گیری از برخی عوامل تعدیلی در کاهش فساد اداری دارای نقش مثبت و مؤثری است همچنین در بررسی تحقیقات مورد نظر، مشخص شد که تنها ایران زاده و داوودی (۱۳۹۱) در پژوهش خود به این نتیجه رسیده اند که دولت الکترونیک نه تنها نقش مؤثری در کاهش فساد اداری ندارد، بلکه در برخی موارد حتی دولت الکترونیک و IT به عامل اصلی فساد اداری نیز تبدیل می‌شوند.

البته در مطالعات انجام شده توسط لینچارتووا (۲۰۱۵) نقش دولت الکترونیک بر کاهش فساد اداری در تعداد ۱۱۷ کشور مورد بررسی قرار گرفته و به غیر از چند کشور محدود، در بیشتر کشورها، اثر مثبت دولت الکترونیک بر کاهش فساد اداری مشاهده شده است. در رابطه با نحوه و چگونگی اثر دولت الکترونیک و IT بر کاهش فساد اداری و نیز شاخصها و عواملی که تحت تأثیر استقرار و به کارگیری دولت الکترونیک باعث کاهش فساد اداری می‌شوند تعداد ۲۴ مورد از پژوهشهای مورد نظر پژوهشهایی که به تأثیر مثبت دولت الکترونیک در کاهش فساد اداری تأکید داشته اند) مورد تحلیل و ارزیابی قرار گرفتند و نتایج حاصل در جدول شماره (۲) ارائه شده است. درضمن، شاخصها و عوامل مورد ارزیابی عبارت از ایجاد شفافیت، پاسخگویی، دسترسی سریع و آسان به اطلاعات، کاهش تداخلات (حذف ارتباط چهره به چهره کارکنان و شهروندان ایجاد حس اعتماد به دولت تمرکز اطلاعات و امکان کنترل و نظارت بهتر هستند.

جدول ۲: عواملی تحت تأثیر استقرار و بکارگیری دولت الکترونیک و IT در کاهش فساد اداری

ردیف	نام محقق یا محققان	عواملی که تحت تأثیر استقرار و بکارگیری دولت الکترونیک و IT باعث کاهش فساد اداری می‌شوند				
		شفافیت	پاسخ‌گویی	حذف ارتباط چهره به چهره کارکنان و شهروندان	دسترسی سریع و آسان به اطلاعات	حس اعتماد به دولت
۱	نیکولین، ۲۰۱۳	*		*	*	
۲	آنا حسن، ۲۰۱۷	*			*	*
۳	آسوروئه، ۲۰۱۴	*			*	*
۴	سئو و گل محمدی، ۲۰۱۶	*			*	
۵	کارو، ۲۰۱۵	*	*	*		*
۶	لی، ۲۰۱۷	*				*

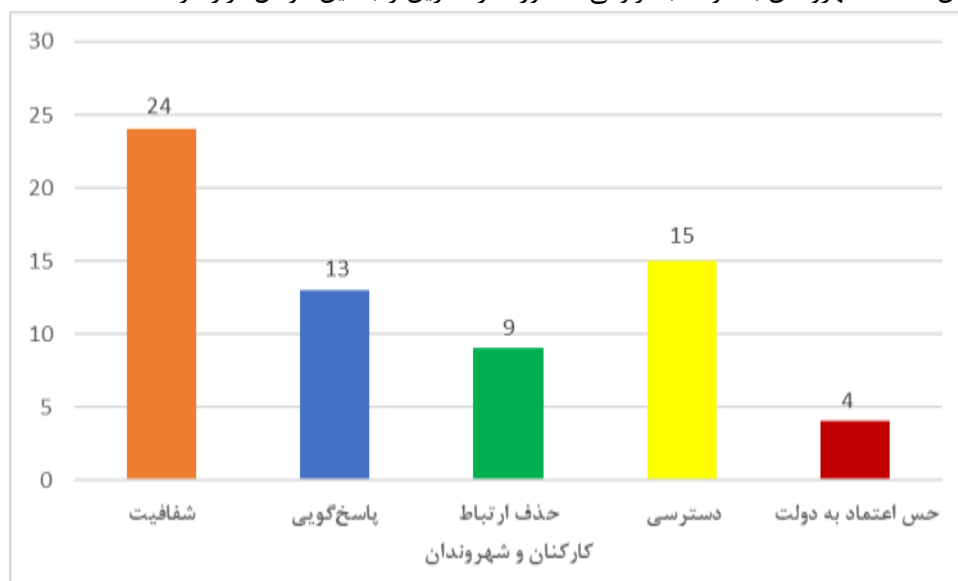
ردیف	نام محقق یا محققان	عواملی که تحت تاثیر استقرار و بکار گیری دولت الکترونیک و IT باعث کاهش فساد اداری می شوند				
		شفافیت	پاسخ‌گویی	حذف ارتباط چهره به چهره کارکنان و شهروندان	دسترسی سریع و آسان به اطلاعات	حس اعتماد به دولت
۷	سوکیم و هانگ دونگ، ۲۰۱۵	*	*	*		*
۸	ناصر، ۲۰۱۴	*	*		*	*
۹	ایوم و چول شیم، ۲۰۱۶	*	*		*	
۱۰	لوپو و لازارب، ۲۰۱۳	*	*			*
۱۱	داین، ۲۰۱۱	*	*			
۱۲	رضایی، ۱۳۹۵	*	*		*	*
۱۳	جمشیدی و همکاران، ۱۳۹۲	*		*		*
۱۴	توکلی و عبدالهی، ۱۳۹۵	*		*	*	
۱۵	آزاد، شورانی و حیدری راد، ۱۳۹۲	*			*	*
۱۶	مهرگان، سحابی و امینی، ۱۳۹۴	*	*		*	*
۱۷	سیادت و کاظمی، ۱۳۹۵	*	*	*	*	
۱۸	دانایی فرد، ۱۳۸۳	*				
۱۹	کمالی، ۱۳۹۰	*		*	*	
۲۰	یعقوبی، ۱۳۹۵	*	*		*	*
۲۱	امامی، ۱۳۹۰	*	*	*	*	
۲۲	کسانیان و کونتانی، ۱۳۹۳	*	*	*		*
۲۳	درخشنده، ۱۳۹۱	*	*	*	*	

مدنظر قراردادن اطلاعات جدول شماره (۲) تحلیل اطلاعات و نتایج حاصل از ۲۴ مورد از پژوهشهایی که محققان مربوط معتقد به نقش مثبت دولت الکترونیک در کاهش فساد اداری بوده اند، بیان می‌کند که:

اولاً، دولت الکترونیک از طریق شش عامل افزایش شفافیت پاسخ‌گویی بهتر، حذف ارتباط چهره به چهره کارکنان و شهروندان، اعمال نظارت و کنترل بهتر بر رفتار و عملکرد کارکنان دسترسی آسان به اطلاعات و ایجاد حس اعتماد به دولت در کاهش فساد اداری تأثیرگذار بوده و این موضوع مورد تأیید قرار گرفته است.

ثانیاً، دولت الکترونیک از طریق ایجاد شفافیت بیشتر در ارائه خدمات دولتی و رفتار و عملکرد کارکنان دولت، بیشترین اثرگذاری را بر کاهش فساد اداری دارد و در همه ۲۴ تحقیق مورد نظر محققان به اثرگذاری این عامل تأکید داشته اند. بر این اساس، وفق اطلاعات مندرج در جدول شماره (۳) و نمودار شماره (۱) عامل دسترسی آسان‌تر و بهتر به اطلاعات با فراوانی ۱۵ مورد، در جایگاه دومین عاملی قرار گرفته است که دولت الکترونیک از طریق آن به کاهش فساد اداری کمک می‌کند. همچنین عوامل پاسخگویی بهتر با فراوانی ۱۳ مورد، اعمال نظارت و کنترل بهتر بر رفتار و عملکرد کارکنان با فراوانی ۱۲

مورد، عامل حذف ارتباط چهره به چهره کارکنان با شهروندان با فراوانی ۹ مورد، در رتبه های بعدی قرار گرفته اند و در نهایت، عامل ایجاد حس اعتماد شهروندان به دولت با فراوانی ۴، مورد در آخرین رتبه این عوامل قرار گرفته است.

نمودار ۱. میزان اثر گذاری هر عامل بر کاهش فساد اداری از طریق دولت الکترونیک

علاوه بر مطالب یادشده، همان طور که قبلاً و در بخش بیان مسئله این پژوهش نیز بیان شد، تعدادی از محققان بر این باورند که هر چند دولت الکترونیک از طریق عوامل پیش گفته به کاهش فساد اداری و مبارزه با این نوع فساد کمک می کند، میزان اثرگذاری دولت الکترونیک بر کاهش فساد اداری از طریق ۶ عامل مورد نظر به شرایط و عوامل محیطی مانند مسائل، اقتصادی، فرهنگی، آموزشی و... نیز بستگی است. در بررسی تعداد ۲۴ پژوهشی که پژوهشگران آن معتقد به تأثیر مثبت دولت الکترونیک بر کاهش فساد اداری بودند، ملاحظه شد که در تعداد ۱۲ مورد از این پژوهشها به شرح جدول شماره (۳) به تأثیر شرایط و عوامل محیطی بر میزان اثرگذاری دولت الکترونیک بر کاهش فساد اداری تأکید شده است.

جدول ۳. تأثیر شرایط و عوامل محیطی بر اثرگذاری دولت الکترونیک بر کاهش فساد اداری

ردیف	نام محقق یا محققان	عوامل محیطی تأثیر گذار بر میزان اثر و نقش دولت الکترونیک بر کاهش فساد اداری
۱	نیکولین، ۲۰۱۳	کاهش انگیزه های فساد در کارکنان اراده مبارزه و برخورد با فساد
۲	آسوروئه، ۲۰۱۴	آموزش کارکنان و شهروندان در استفاده از دولت الکترونیک و IT
۳	حسینی، موتاییری و توابنی، ۲۰۱۳	تصویب و اجرای قوانین و مقررات بازدارنده
۴	لی، ۲۰۱۷	مسائل، اجتماعی، سیاسی اقتصادی و فرهنگی جامعه
۵	سوکیم و هانگ دونگ، ۲۰۱۵	قوانین و مقررات بازدارنده هماهنگی بین، نهادها آموزش کارکنان و شهروندان وجود زیرساختهای فناوری اطلاعات و ارتباطات مناسب
۶	ناصر، ۲۰۱۴	زیر ساختهای فناوری اطلاعات و ارتباطات و کیفیت سرویسهای برخط، سازگاری قوانین و مقررات با دولت الکترونیک آموزش کارکنان و شهروندان
۷	ایوم و چول شیم، ۲۰۱۶	ثبات سیاسی وجود دموکراسی فرهنگ همگانی قوی، عوامل اجتماعی و اقتصادی
۸	داین، ۲۰۱۱	تعهد مدیران به استفاده از دولت الکترونیک قوانین و سیاستهای فرهنگی مناسب عوامل اقتصادی

۹	لینچارتووا، ۲۰۱۵	عوامل فرهنگی، اجتماعی، اقتصادی و سیاسی
۱۰	جمشیدی و همکاران، ۱۳۹۲	پیشگیری و اراده مبارزه و برخورد با فساد
۱۱	آزاد، شورانی و حیدری راد، ۱۳۹۲	افزایش رفاه (اقتصادی)، فرهنگسازی و قوانین و مقررات مناسب
۱۲	مهرگان، سحابی و امینی، ۱۳۹۴	آموزش کارکنان و شهروندان برای استفاده از دولت الکترونیک و IT، وضعیت

با تحلیل و جمع‌بندی نتایج حاصل از تعداد ۱۲ مورد پژوهش مندرج در جدول شماره (۳)، مهمترین عوامل محیطی که بر میزان نقش و اثر دولت الکترونیک بر کاهش فساد اداری تأثیرگذارند، موارد زیر است.

- آموزش کارکنان و شهروندان برای استفاده از دولت الکترونیک و IT در این رابطه با آموزش کارکنان و شهروندان، استفاده از دولت الکترونیک در جامعه افزایش یافته است و استفاده صحیح از این ابزار، باعث افزایش نقش و اثر دولت الکترونیک بر کاهش فساد اداری می‌شود.

- وجود زیرساختهای فناوری اطلاعات و ارتباطات مناسب و کیفیت سرویسهای برخط نیز باعث افزایش استفاده از دولت الکترونیک و در نتیجه افزایش اثر آن در کمک به کاهش فساد می‌شود.

- تصویب و اجرای قوانین و مقررات بازدارنده و وجود اراده در راستای مبارزه و برخورد با فساد نیز باعث افزایش هزینه های فساد و کاهش انگیزه و رغبت کارکنان در اقدامات فاسد می‌شود و این عامل نیز به افزایش اثر دولت الکترونیک در کاهش فساد کمک می‌کند.

- ثبات سیاسی جامعه و نیز رفاه و کاهش مشکلات اقتصادی کارکنان دولت نیز در اثرگذاری دولت الکترونیک بر کاهش فساد اداری مؤثر است.

فساد اداری در حال حاضر به یکی از مشکلات اساسی در کشورها به خصوص در کشورهای در حال توسعه تبدیل شده و بررسیها بیان کننده آن است که این مشکل باعث کاهش رشد اقتصادی و سرمایه گذاریهای خارجی می‌شود و همچنین فعالیتهای اقتصادی را از شکل مولد آن به سمت فعالیتهای زیرزمینی هدایت می‌کند و نابرابری درآمدها و فقر را در جامعه گسترش میدهد. با توجه به اهمیت و ضرورت بررسی نقش عوامل کاهنده فساد اداری، در این پژوهش، موضوع نقش دولت الکترونیک و IT در کاهش فساد اداری مورد بررسی قرار گرفته است.

نتایج پژوهش حاضر که مبتنی بر مطالعات بین‌المللی و داخلی است، نشان می‌دهد که استفاده از فناوری اطلاعات و استقرار و به کارگیری دولت الکترونیک، در سه مرحله ۱- قبل از بروز فساد و از طریق اقدام به موقع در جهت پیشگیری از بروز آن، ۲- در زمان بروز فساد و ۳- بعد از بروز آن، از طریق کشف و شناسایی به موقع فساد و برخورد با آن باعث کاهش فساد اداری می‌شود. دولت الکترونیک از طریق افزایش پاسخ‌گویی و شفافیت در فعالیتهای بخش دولتی، حذف و کاهش ارتباطات چهره به چهره شهروندان با کارکنان، امکان دسترسی سریع‌تر و آسان‌تر شهروندان به اطلاعات و همچنین امکان نظارت و کنترل مؤثرتر بر رفتار و عملکرد کارکنان می‌شود. این تأثیرات باعث کاهش میزان بروز فساد اداری می‌شود. براین اساس عوامل افزایش شفافیت، دسترسی آسان‌تر و بهتر به اطلاعات و افزایش پاسخگویی به ترتیب بیشترین تأثیر بر کاهش فساد اداری را دارند.

بر اساس نتایج این پژوهش، برخی عوامل سازمانی و محیطی ازجمله آموزش کارکنان و شهروندان در استفاده صحیح از دولت الکترونیک، زیرساختهای فناوری اطلاعات و ارتباطات و کیفیت سرویسهای برخط تصویب و اجرای قوانین و مقررات بازدارنده و وجود اراده جدی در راستای مبارزه با فساد و برخورد با فرد فاسد ثبات سیاسی جامعه و نیز افزایش رفاه و کاهش مشکلات اقتصادی کارکنان، در میزان نقش و تأثیرگذاری دولت الکترونیک در کاهش فساد اداری مؤثر تشخیص داده شده است.

۷- پیشنهادها

- با توجه به نتایج این پژوهش، از آنجاکه تأثیر مثبت دولت الکترونیک بر ایجاد شفافیت و کاهش فساد اداری به اثبات رسیده است، پیشنهاد می‌شود دولت محترم جمهوری اسلامی ایران برای کاهش فساد اداری در بخش دولتی و کاهش تبعات نامطلوب این نوع فساد، در استقرار و به کارگیری بیشتر دولت الکترونیک اهتمام بیشتری مبذول دارد.
- شفافیت در انجام امور گمرکی به دلایلی مانند قرار داشتن قوانین و مقررات گمرکی در اختیار فعالان اقتصادی به صورت آنلاین و همچنین الکترونیکی شدن مراحل تشریفات گمرکی افزایش داشته است و با افزایش شفافیت در امور گمرکی یکی از اصلی‌ترین مشکلات فعالان اقتصادی که اعمال سلیقه‌های گمرکی بود از بین رفته و موجب به کار بردن یکسان قوانین و مقررات گمرکی برای همه ارباب رجوعان شده است. پس بنابراین به‌عنوان یک راهکار توصیه می‌شود با گسترش گمرک الکترونیکی و قرار دادن قوانین و مقررات به صورت آنلاین در اختیار فعالان اقتصادی و صادرکنندگان و همچنین ارائه خدمات شبانه روزی به صادرکنندگان موجبات توسعه صادرات و تسهیل در تشریفات گمرکی فراهم شود.
- ازجمله عواملی که می‌تواند موجبات تسهیل در ترخیص کالا را فراهم نماید ایجاد پنجره واحد بین سازمانهای مرتبط در امور گمرکی می‌باشد با توجه به اینکه فرایند ترخیص کالا از گمرک با توجه به ماهیت کالا نیازمند اخذ انواع گواهی‌ها و مجوزهای لازم از سازمان‌های مربوطه می‌باشد. بنابراین به‌عنوان یک راهکار در جهت تسهیل در فرایندهای گمرکی پیشنهاد می‌شود. بین نمایندگان سازمانها و ادارات مرتبط در فرایند ترخیص کالا با همدیگر کمیته‌ای تشکیل داده و در مورد استفاده از فناوری اطلاعات و ارتباطات در همه فرایندهای ترخیص کالا از گمرک تحقیق نموده و تا آنجا که امکان دارد موازی کاری‌ها و کارهای تکراری را از فرایندهای ترخیص کالا حذف نمایند و زمینه را برای برقراری ارتباط الکترونیکی مابین سازمان‌ها و بخشهای درگیر در فرایند ترخیص کالا از گمرک در قالب یک پنجره واحد آماده نمایند.
- از آنجاکه آموزش کارکنان و شهروندان در استفاده صحیح‌تر و بیشتر از دولت الکترونیک منجر به کاهش فساد اداری می‌شود، پیشنهاد می‌شود دستگاه‌های دولتی و متولی مبارزه با فساد اداری، در این خصوص اقدام کنند و از طریق رسانه‌های عمومی نسبت به آموزش و ترویج استفاده از این ابزار اقدام شود.
- با عنایت به یافته‌های پژوهش حاضر، زیرساختهای فناوری اطلاعات و ارتباطات و کیفیت سرویس‌های برخط، تأثیر مثبتی بر استفاده بیشتر از دولت الکترونیک و IT دارد. این موضوع متقابلاً بر کاهش فساد اداری تأثیرگذار است. پیشنهاد می‌شود وزارت ارتباطات و فناوری اطلاعات و سازمان فناوری اطلاعات شهرداریها در راستای فراهم کردن بستر و زیرساختهای لازم اقدام کنند.
- با توجه به قطعی‌های مکرر و گاهی طولانی سامانه جامع امور گمرکی توصیه می‌شود نسبت به اصلاح ایرادات سامانه اقدامات لازم صورت گیرد تا باعث ایجاد خلل در فرایندهای گمرکی نگردد.
- منظور آشناسازی تاجران و فعالان اقتصادی با مزایای استفاده از گمرک الکترونیک توصیه می‌گردد تا برنامه‌های آموزشی و ترویجی به طور مستمر اجرا شود.
- تصویب و اجرای قوانین و مقررات بازدارنده و وجود اراده جدی در راستای مبارزه با فساد و برخورد با فرد فاسد نیز از عواملی است که افزون بر نقش مستقیم در کاهش فساد اداری، طبق یافته‌های این تحقیق، در میزان اثرگذاری و نقش دولت الکترونیک در مبارزه با این نوع فساد نیز مؤثرند. پیشنهاد می‌شود اولاً، نمایندگان محترم مجلس شورای اسلامی با تصویب قوانین بازدارنده لازم و نیز دستگاه قضایی و نظارتی با اعمال نظارت و کنترل بیشتر و برخورد جدی با این پدیده در راستای کاهش فساد اداری اقدام کنند.

منابع و مآخذ

۱. احمدی، محمود و دائمی، وحیده. (۱۳۹۸). نقش گمرک الکترونیک در کاهش بروکراسی اداری و ارتقای سلامت اداری (مطالعه موردی: اداره کل گمرک تهران)، سومین کنفرانس ملی مطالعات نوین مدیریت و حسابداری در ایران، کرج، <https://civilica.com/doc/913237>
۲. اکبرنژاد، مهدی؛ یعقوبی مینا و غلامی، فرزاد. (۱۳۹۳). «بررسی فساد اداری از دیدگاه قرآن و احادیث»، فصلنامه علمی - پژوهشی مدیریت اسلامی شماره ۱، صص ۱۹۵-۱۶۷
۳. اکمالی، پروین. (۱۴۰۲). نقش فناوری اطلاعات در کاهش عوامل بروز فساد اداری در سازمان ثبت اسناد و املاک و تأثیر آن بر مسئولیت مدنی. پایان نامه کارشناس ارشد، دانشگاه آزاد اسلامی.
۴. سیادت، سیدحسین و کاظمی محمد. (۱۳۹۵). «نقش دولت الکترونیک در مبارزه با فساد چهارمین کنفرانس ملی مدیریت، اقتصاد و حسابداری، دانشگاه تبریز، ایران
۵. سیف الدین اف، بختیار، فلاح، مریم، و یاراحمدی، فتانه. (۱۳۹۵). تأثیر گمرک الکترونیک بر صادرات و بازرگانی در گمرک استان لرستان. کنفرانس بین‌المللی نخبگان مدیریت. SID. <https://sid.ir/paper/fa۸۶۲۷۰>
۶. طاووسی باغسیاه، حسن. (۱۴۰۱). نقش IT و دولت الکترونیک در ایجاد شفافیت و کاهش فساد اداری. همایش ملی ارتقای شفافیت. <https://sid.ir/paper/fa۱۰۳۰۹۶۳> SID.
۷. علیپور، بهروز. (۱۳۹۹). بررسی تأثیر گمرک الکترونیک بر فرآیندهای واردات و صادرات در گمرکات شهر تبریز. پایان نامه کارشناس ارشد، دانشگاه پیام نور
8. Basel institute on convernance. (2017). new perspectives in e- government and the prevention of corruption), working peaper series no. 23.
9. Dion, M. (2013). Uncertainties and presumptions about corruption. *SOCIAL RESPONSIBILITY JOURNAL*, 9 (3), 412-426.
10. Graycar, Adam; Sidebottom, Aiden. (2012). Corruption and control: a corruption reduction approach. *Journal of Financial Crime*, 19 (4), 384-399
11. Nordin, Rumaizah Mohd; Takim, Roshana; Nawawi, Abdul Hadi. (2013). Behavioural Factors of Corruption in the Construction Industry. *Procedia - Social and Behavioral Sciences*, 11 (8), 64-74.
12. Sutherland, E. (2014). Corruption and Internet Governance - Bribery, Coronysim and Neopotism. *Emerald Group Limited*, 16 (2), 1-16.
13. Talang, sokim, huang, dong. (2015). (e-government combatting corruption and contribute to good conernance), issn:2056-5429, European journal research in sciences vol.3, no.6, page 42-47.

Studying the Role of Electronic Customs in Reducing Administrative Corruption

Seyed Mohammad Hosseini

Bachelor of Business Administration, Payame Noor University of Piranshahr

Abstract

Given the increasing volume of trade transactions and the great importance of customs as the country's economic border guard, and in order to achieve the goal of developing exports and realizing the goals of the Fourth Development Plan, Iranian Customs has taken a very valuable and successful step of electronicizing customs procedures and implementing the Single Window for Cross-Border Trade project with the aim of moving from traditional customs to electronic customs, which is facing challenges in this regard, including administrative corruption. Since numerous previous studies have not stated the same and similar results for the effect of electronic customs and information technology on reducing administrative corruption, and there are serious differences of opinion among researchers on the extent and nature of the effect of electronic government and IT on reducing administrative corruption, this study examined the issue by analyzing international and domestic research conducted in this field, and based on the results, it was determined that electronic customs, directly or by using some adjusting factors, has a positive and effective role in reducing administrative corruption. This tool reduces the incidence of administrative corruption by influencing some factors, including increasing accountability and transparency in government sector activities, eliminating and reducing face-to-face communication between citizens and employees, enabling citizens to access information more quickly and easily, and also enabling more effective monitoring and control over employee behavior and performance. The final conclusion states that among the effective factors, the aforementioned factor of creating transparency in government agencies' activities has the greatest effect in combating administrative corruption.

Keywords: e-customs, e-government, and administrative corruption
